

Kornai János

1956 -- Ahogyan én láttam akkor és látom ma¹

Absztrakt

1956-tal ügyében sokan szólaltak meg és nyilatkoztak arról: melyik résztvevő csoportot tekintik a mozgalom hivatott szószólójának. A cikk íróját zavarják ezek az egyoldalú igények. Forradalom helyett jobb lenne kisebb lépésekben haladni, a társadalmat nem forradalomra kell tüzelni, hanem reformra rábeszélni.

Bevezetés

Az 1956-os eseményeknek csak epizód szereplője voltam. Ám a főszereplők közül már kevesen élnek. Utóbbiak közül sokan leírták, önéletrajzként vagy interjú keretében emlékeiket és értékelésüket. Már csak azért is, mert egyike vagyok az utolsó kevés túlélőnek, kikíváncozik belőlem ez az írás. Hangsúlyozom már az esszé címében is, hogy ez szubjektív írás; nem tekintem magam valamilyen kisebb vagy nagyobb csoport reprezentatív képviselőjének. Nem 1956 történetét írom meg, hanem a saját történetemet; mintha az önéletrajzomnak 1956-tal kapcsolatos részeit kinagyítva újra megírnám (Kornai 2006). A visszaemlékezést kiegészíti néhány akkori és mai gondolat. A szubjektivitás ellenére talán mond valamit 1956 történet-íróinak.²

Mit gondoltam és mit tettem 1953 és 1958 között

1953-ban a magyar kommunista párt központi lapjánál, a Szabad Népnél dolgoztam, rovatvezetői beosztásban. Sztálin halálakor a sztálinizmus őszinte és elvakult híve voltam. Nem osztottam azok érzéseiben, akik szívből örültek a zsarnok halálának.

1953 nyarán Nagy Imrét nevezték ki miniszterelnöknek. A parlamentben elmondta programadó beszédét. Ez rám is erős hatást gyakorolt. Más élmények, többek között a Rákosi terror által börtönbe vetett és a Nagy Imre program keretében kiszabadult régi kommunistákkal való találkozások is kezdték átalakítani gondolkozásomat.

Azonnal megkezdődtek a pártvezetésen belüli harcok Rákosi Mátyás és Nagy Imre között. Mindig úgy éreztem, hogy ebben a konfliktusban Nagy Imre oldalán állok. Ez többek között abban is kifejezésre jutott, hogy egy terjedelmes recenziót írtam Nagy Imre korábban írott, de akkortájt publikált tanulmány-gyűjteményéről. Igyekeztem kibányászni olyan idézeteket, amelyek azt tanúsították, hogy műveiben megtalálhatók a későbbi Nagy Imre egyes eszméi.

Világnézetem átalakulásában nagy szerepet játszott Lőcsei Pál, aki ugyancsak a Szabad Népnél dolgozott és ott legközelebbi barátaim egyikének tekintettem. Többször is felkeresett a szobámban; türelmesen és meggyőzően igyekezett elmagyarázni nekem, mit jelentenek az olyan események, mint Sztálin halála, a szovjet kommunista pártban bekövetkezett változások

¹ Az *Élet és Irodalom* 2020 június 12-i számában (vol. 64/24) megjelent cikk absztrakttal, lábjegyzetekkel, miniportrékkal és hivatkozási jegyzékkel kiegészített, teljes szövege.

² Óriási irodalom gyűlt már fel 1956-ról. Ezek közül kiemelem Rainer M. János összefoglaló művét Rainer M. János (2016). Feltételezhető, hogy a jövőben is akadnak történészek, akik 1956-tal foglalkoznak majd. Elsősorban az ő figyelmükbe ajánlom írásomat.

és főleg az, hogy párharc folyik Rákosi Mátyás és Nagy Imre között. Lócsei kezdeményezte a Szabad Nép kommunista taggyűlését, amelyben az újság munkatársai nyíltan fellépnek az akkor pillanatnyilag felülkerekedett Rákosi klikk ellen. Felosztottuk egymás között a szerepeket. Rám Farkas Mihály kritikája jutott. Nem az egykori honvédelmi miniszteré, aki Péter Gáborral együtt, Rákosi közvetlen irányításával, felelős volt az ÁVH szörnyű tetteiért. A taggyűlés idején Farkas volt felelős a sajtó irányításáért és én ebből a szempontból támadtam. A „Szabad Nép lázadásnak” hamar híre kerekedett sajtókörökben; más újságoknál és egyéb szervezeteknél hasonló szellemű tiltakozó és a pártvezetést támadó gyűléseket tartottak.

Rövidesen drámaian megváltoztak az erőviszonyok a párton belüli harcokban. Ismét Rákosi kerekedett felül és megkezdődtek a retorziók Nagy Imre hívei ellen. Ezek Sztálin halála után már nem lehettek olyan brutálisak, mint korábban. A lázongó gyűlésekért a pártól való kizárás, munkahelyi lefokozás volt a büntetés. A „Szabad Nép lázadás” résztvevőit eltávolítottak a pártsajtó éléről és a párhierarchia szerint kisebb tekintélyű újságokhoz irányították át. Engem, saját kérésemre, áthelyeztek az akkor alakuló MTA Közgazdaságtudományi Intézetbe. Ehhez az extra kegyelemhez az is hozzásegíthetett, hogy az utolsó Szabad Nép taggyűlésen, amelyen részt vettem, szégyenkezve és rossz lelkiismerettel valami önkritikafélét rebegtem el.

A Közgazdaságtudományi Intézetben megírtam „A gazdasági vezetés túlzott központosítása”c. könyvem. Ez igen kritikus volt az akkori gazdasági mechanizmussal szemben, de nem tett semmilyen reformjavaslatot. Benyújtottam kandidátusi disszertációként. Disszertációs vitákon többnyire igen kevesen jelennek meg. Ezekkel összehasonlítva a „Túlzott központosítás” vitáján valóságos tömeg gyűlt össze. Ez ugyanis alkalmat adott Rákosi ellenes értelmiségiek demonstrációjára, a Nagy Imre által képviselt reformkommunista eszmék hirdetésére. Itt említem meg: a disszertációs vitát később, 1956 leverése után „az ellenforradalom egyik ideológiai előkészítőjének” minősítették és ez bizonyára volt az ellenem végrehajtott retorziók indokolása között.

Visszatérve a kronológiai sorrendhez, ezekben a napokban a párton belüli harcok felső szintjén ismét Nagy Imre került az élre. Intézeti pozícióm is szinte egyik napról a másikra megváltozott. A legalacsonyabb rangban, segédmunkatársként vettek fel; most hirtelen munkatárssá léptettek elő, a fizetésemet, ami átlépésemtől a lehető legalacsonyabb volt, nagy hirtelen lényegesen megemelték. Az Intézet vezetője, Friss István megbízott azzal, hogy egy kis munkacsoportot hozzak össze, amely vezetésemmel javaslatot tesz egy új, jobb mechanizmusra. Ez legtöbb vonásában hasonlított ahhoz, amit Nagy Imre 1953. évi parlamenti beszédében meghirdetett.³

Kádár Jánossal és más pártvezetőkkel együtt volt Rákosi és Péter Gábor börtönében Donáth Ferenc. Kiszabadulása és „rehabilitációja” után a Közgazdaságtudományi Intézet igazgatóhelyettesének nevezték ki. Történetem leírásában 1956. októberénél tartunk. Donáth szólt nekem, hogy október 23-én legyek Vas Zoltán irodájában. Ott egy ülést tartottunk, amelyet Donáth vezetett. Bevezetésképpen annyit mondott: fel kell készülnünk arra, hogy rövidesen Nagy Imre lesz a miniszterelnök. A jelen értekezlet feladata Nagy Imre elmondandó parlamenti beszédének megírása. Elsőként a gazdasági program került napirendre. Többen jelentkeztünk, én is. Ám a legbuzgóbban Csikós-Nagy Béla szeretne megkapni a megbízatást. Miközben erről folyt a vita, sokszor megszólalt a telefon: Donáthot tájékoztatták, hogy mi folyik a város különböző pontjain. Hamarosan kiderült, hogy forradalmi a hangulat; egyáltalán nem irreális arra számítani, hogy Nagy Imre miniszterelnök lesz.

Donáth engem választott. A Központi Statisztikai Hivatal jelen lévő egyik vezetője felajánlotta: menjek a külföldön lévő KSH elnök, Péter György szobájába, ott nyugodtan dolgozhatok. Az elnök titkárnőjének diktálhatok, és ő majd legépelem. Ez gyorsabb, mintha magam gépelem.

³ Sajnos, a javaslatunk szövege elkallódott.

Egy autó átvitt a pesti Szabadságtérről a KSH budai épületébe; menet közben nem láttunk semmiféle nyugtalanságot az utcákon. Azonnal hozzákezdtem a munkához. A szöveg, ami első nekifutásban kikerekedett, nagyon hasonlított volna Nagy Imre 1953-ban elmondott programjához.

Másnap a munka színhelyét áttettük a lakásomra. Ott futottak be hozzám telefonon barátaim információi: fegyveres csoportok gyűltek össze a város több pontján, lövöldözések hangjai hallatszódhatnak. Felkelt a nép, és olyan kormányt követel magának, amely nem kommunista. Számomra nem volt ellenszenves az a gondolat, hogy szűnjék meg a kommunista uralom. Sztálin halála óta rengeteg könyvet és tanulmányt olvastam, a legkülönbözőbb nézeteket valló szerzők tollából. Szívesen láttam volna Magyarországon többpárt-rendszert, nyugati demokráciát, kapitalizmust, nemzeti függetlenséget.⁴ Arra azonban nem voltam felkészülve, hogy kidolgozzam egy olyan kormány gazdasági programját, amely szakít a kommunista rendszer minden változatával. Ehhez nem csak érzelmi vonzódás kell, hanem szaktudás és gyakorlati tapasztalat is. Teljesen éretlen voltam arra a feladatra, amit a történelmi pillanat kívánt volna tőlem.⁵ Többször nekifutottam, de sok tépelődés után megértettem: nem megy. Az addig elkészült szöveget elvittem és átadtam Donáth titkárnőjének, egy levél kíséretével, amely elmagyarázta kudarcom okát.

Ma is rossz a lelkiismeretem a kudarcért. De legalább azt tiszteltem mai fejemmel az akkori önmagamban, hogy volt bennem bátorság saját tudásom és képességeim határainak felismeréséhez.

Egy-két napot töltöttem munkahelyemen, a Közgazdaságtudományi Intézetben. Már az elején telefonált Friss István, aki a Rádiónál dolgozott (az Intézetben a Forradalmi Bizottság leváltotta igazgatói posztjáról), hogy menjek be a Rádióba és szólaljak meg. A Rádiót akkor még a kommunista párt tartotta kezében. Határozott nemet mondtam.

Eltelt egy hét október 23 óta. Reggel felkeresett lakásomon Kende Péter barátom és azt javasolta: nézzünk körül a városban. Első utunk Lőcsei Pálhoz vezetett. Nem emlékszem, hogy Kende vagy Lőcsei vetette fel elsőnek a gondolatot: lapot kellene alapítani. Lőcsei nem egyenrangú társa volt ennek a három főből álló kis csoportnak, hanem ő lett a szóvivő az első tárgyalásokban. Első utunk Obersovszky Gyulához vezetett, aki ekkor az „Igazság” c. lapot szerkesztette. Lőcsei azt javasolta, hogy alapítsunk közös lapot, de Obersovszky elzárkózott.

Ezek után mi hárman átvonultunk a Szabad Nép szerkesztőségébe és elkezdődött a „Magyar Szabadság” c. napilap 1. számának összeállítása. Bennem gomolyogtak az egymásnak ellentmondó nézetek. Lőcsei és Kende számára nyilvánvaló volt, hogy nem csak Nagy Imre, (az október 30-iki Nagy Imre) politikáját támogatjuk, hanem szószólói vagyunk a „pesti srácoknak”, a fegyveres felkelőknek is. Magamban megkérdeztem: milyen jogcímen? Felkérte erre bennünket bárki is közülük? Miközben áldozatvállalásukra, bátorságukra tisztelettel néztem, egy percre sem azonosultam velük. Láttam, mennyire heterogén társaság. Voltak közöttük, nem is kis számban, önfeláldozó, tette kész igazi hősök. Ám bekerültek soraikba politikailag teljesen éretlen fiatalemberek is, akik örültek, hogy puska került a kezükbe, amivel lőhettek is. Mire az újság első számának szerkesztéséhez hozzákezdtünk, már eljutottak hozzánk atrocitások, sőt borzalmas lincselések hírei. Miért dicsőítsek egy olyan csoportot, amelynek soraiban gazemberek is vannak?

⁴ Mai szemmel úgy látom: irreális mértékben túl sok jót vártam a kapitalizmustól és a demokráciától. Több mint hat évtizeddel később realisabb a bennem kialakultabb kép. Tudom, hogy a kapitalizmus mennyi igazságtalanságot, mennyire mértéktelen jövedelem-egyenlőtlenséget hoz létre. A demokrácia intézményrendszere, országonként eltérő mértékben nem tudja megakadályozni a hatalommal való visszaélést és a korrupciót.

⁵ Huszonhárom évvel később már más volt a helyzet. Nyugodt lelkiismerettel írtam meg az „Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében” című könyvecskét, amely éppen erre vállalkozott: a nemsokára megalakuló első demokratikus magyar kormánygazdasági programjának felvázolására (Kornai 1989).

Még gondolataimban sem határolódtam el a nemzeti függetlenség óhajától. Ebben kérdésben nem voltak belső vívódásaim, egyetértettem mindazokkal, bármely csoporthoz tartoztak is, akik a harrcukat Szabadságharcnak tekintették.

A vívódások a saját fejemben folytak, de nem vitattam meg hangos szóval a legközelebbi barátaimmal sem. Felemás, inkonzisztens volt a tevékenységem. Részt vettem az első két szám szerkesztésében, de nem írtam cikkeket, mint ahogy azt a barátaim tették. Azt a munkakört láttam el, amit akkor töltöttem be, amikor még a Szabad Nép munkatársa voltam: én állítottam össze a lapot, én tárgyaltam a nyomdával. Azzal nyugtattam meg magam, hogy legalább nem írtam le olyat, amiben nem hiszek.

A második szám után kiléptem a lap a „Magyar Szabadság” kötelékéből és visszatértem az Intézetbe. Elmentem a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadóhoz és visszakértem disszertációm kéziratát.

1956. november 4, a szovjet tankok bevonulása után az Intézet működése kezdett normalizálódni, de az enyém nem. Zaklatott életet éltem.

Gimes Miklós egy értekezletet hívott össze a munkahelyén, a Corvina Kiadónál és azt kérte a jelen lévőkötől, hogy működjenek közre egy illegális lap szerkesztésében. Én nemet mondtam.

Fock Jenő, a kommunista párt egyik vezetője, aki később miniszterelnök lett, felkért, hogy vegyek részt egy reformbizottságban. A reform kevés javulást ígért a könyvemben leírt mechanizmushoz képest. Erre a felkérésre is nemet mondtam.

Egymással harcban álló erők hívtak a saját oldalukra, és én mindkét oldalt visszautasítottam. Az volt az elgondolásom, hogy távol tartom magamat a politizálástól és tudományos kutató leszek. Tudtam, hogy ebben van önmegnyugtató és illúzió. A „Túlzott központosság”, amelynek magyarországi és angliai megjelenéséért küzdöttem, erős politikai üzenetet hordoz magában.

Mások is észrevették ezt; sorra értek a támadások a kommunista sajtóban revizionista nézeteimért. A legtekintélyesebb hang ebben a vád-kórusban Friss Istváné volt. Néhány hónappal korábban ünnepelte a munkásságomat, felemelte a fizetésemet és előléptetett. Most viszont úgy értelmezte a könyvemet, hogy abból kiolvasható a rendszer elvetése.

A pártközpont különbizottságot küldött ki az intézetbe, amely elítélte annak politikai szereplését és fejeket követelt. Mindegy, hogy kit, de két embert ki kell dobni. Arról az intézet vezetői határoztak, ki legyen ez a kettő: rám és Nagy Andrásra esett a választás. Mindkettőnk aránylag puhára ejtettek; engem egy ipari kutatóintézetbe helyeztek át, Nagy András pedig a külkereskedelemben kapott állást. Mi volt ez a lefokozás ahhoz a kegyetlen megtorláshoz képest, amely a főszereplőit sújtotta?

Korábban párttag voltam. Kádár pártja nem fogadta be automatikusan a párttagokat; új néven alapított új pártot, és a volt tagoknak be kellett jelenteniük, hogy az újnak tagjai szeretnének lenni. Én nem léptem be. Sőt, a kerület párttitkárának, akit személyesen ismertem, nyomatékosan deklaráltam: nem vagyok kommunista és szakítottam a marxizmussal.

Forradalom vagy ellenforradalom

Egymással élesen szembenálló elnevezések terjedtek el. Emlékezzünk először vissza e szavak használatára 1956 előtt. Amikor Horthyék leverték Kun Béla kommunista uralmát, ellenforradalomnak nevezték a rendszerváltást; büszkén jelentették ki, hogy Horthy hatalomra kerülése ellenforradalom. Amikor Rákosi uralma kiteljesedett, és Kun Bélához hasonlóan proletárdiktatúrának minősítették a rendszert, akkor – indokoltan -- forradalomnak tekintették az általuk végrehajtott rendszerváltást. Az egymást követő rendszerváltozások logikája azt sugallja, hogy 1956. október 23-án és a következő napokban ellenforradalom ment végbe. Ezt a szóhasználatot vette át a Kádár rezsim és mindvégig ezt is használta.

Csakhogy baloldali emberek fülében a forradalom felszabadító események elnevezése, az ellenforradalom pedig szolgásgot teremtő eseményeké. „1956-os ellenforradalom” – ez volt a Kádár korszakban használandó, kötelező elnevezés, ezt szajkózták a tankönyvek, az újságok, a rádió és a tévé. Volt, akinek rossz emlékei maradtak ezekről a drámai napokról és egyetértéssel használták a szót, mert az gyalázkodó minősítést hordozott magában. És persze volt, aki azért használta, mert lapulni akart.

Ami engem illet: soha nem vettem a számra az „Ellenforradalom” minősítést, mert tisztelettel gondoltam a hőseire és áldozataira. Pedig meg voltam győződve arról, az imént leírt történelmi áttekintésből következően, hogy 1956 valóban ellenforradalomnak tekintendő. Inkább vállaltam „semleges” elnevezéseket, holott feltűnő volt az esetlenségük. Látszódott, hogy ki akarok térni a „vagy forradalom, vagy ellenforradalom” névválasztási dilemma elől.

A Horthy rendszer feltámasztása

Egy másik gondolatmenet is elvezet a „Forradalom vagy Ellenforradalom” ellentétpár újbóli átgondolásra. Orbán Viktor és pártja kertelés nélkül vállalja, hogy a német megszállás előtti ellenforradalmi Horthy rendszer eszméinek örököse. Jól demonstrálja ezt a szándékot a Szabadság tér és környéke számos szobrának eltávolítása és új szobrok felállítása. Érződik a törekvés arra, hogy Budapestnek ez a körlete minél inkább hasonlítson a Horthy-korszakbelihez.

Aki ma ilyen erős affinitást érez a Horthy-világ eszméihez, annak rokonszenveznie kellett azokkal, akik azokban a viharos napokban élesen szemben álltak Nagy Imrével, akik elhatárolódtak a reform-kommunistáktól, gyűlöltek mindent, aminek köze volt az 1956 előtti kommunizmushoz. A „pesti srácok” egy része eléggé apolitikus volt. De azok közül sokan, akik politikai megfontolásokról indítva fogtak fegyvert, a Horthy rendszerhez hasonló társadalom kialakítása lebegett a szeme előtt.

A bűvópatak-jelenség

Utólag könnyű okosnak lenni. Nincs-e valami erőltetett abban, hogy kapcsolatot keressék a 1956 „pesti srácok” és azok között, akik eltávolították a parlament környékéről előbb Károlyi Mihály, majd Nagy Imre szobrát?

Megkönnyíti a folytonosság megértését a „bűvópatak-jelenség” felidézése. A természettudomány olyan vízáramlatot nevez bűvópataknak, amely hol a föld felszíne alatt, hol a felszín felett folyik. Rainer M. János politikai metaforának használta a kifejezést (Rainer 2012). A Horthy-rendszerben nyíltan hirdethettek fajelméletet, és irredentizmust. Horthyék háborús veresége után a bűvópatak a föld alá húzódott, a horthysta eszmék nemzedékről-nemzedékre öröklődtek tovább – amíg csak újra feltörtek 1956-ban. A vereség nyomán megint a föld alá vonult, és évtizedekkel később kerül újra a föld fölé. Az Orbán kormányzat nyíltan a Horthy rendszer és a „pesti srácok” örökösének vallja magát.

A Forradalom kisajátítása

Az aktív résztvevők közül többen megpróbálták visszaemlékezéseikben saját csoportjuk számára kisajátítani a Forradalom megvalósításának dicsőségét. Akik Nagy Imre köré csoportosultak, ebben a tekintetben megoszlottak. Volt és van, akik elismerik a „pesti srácok”

szerepét, hiszen ettől vált fegyveres népfelkeléssé. Mások hozzáteszik, hogy közülük kerültek ki az erőszakoskodók, a lincselők, akik szégyent hoztak a Forradalomra, annak tiszta hírnevére.

A „pesti srácok” jó esetben bizalmatlanul tekintettek a reform-kommunistákra. De elhangzottak sokkal élesebb minősítések is: ex-kommunisták próbálnak befurakodni közénk, az igazi forradalmárok közé; hátráltatják a forradalom teljes kibontakozását.

Nekem meg sem fordult a fejemben, hogy magamnak tulajdonítsam az 1956-es magyar Forradalom dicsőségét, mert egyre inkább elvettem magamban azt a gondolatot, hogy a forradalom a társadalom megjavításának legjobb eszköze. Reformista lettem.

Évszázadok óta tartó tart ez a vita, vagy inkább összecsapás. Visszamehetünk a történelemben a francia forradalom értékeléséig. Korszakos jelentőségű az első világháború előtt a szocialista mozgalom szétszakadása reformistákra és forradalmárookra. Az előbbi a demokrácia szabályainak betartásával kívánta megjavítani a kapitalizmust, utóbbi a demokrácia feladása, erőszak és barbár terror eszközeivel más, új, jobbnak remélt rendszert létrehozni.

Záró szavak

A Kádár rendszer utolsó leheletéig az „ellenforradalom” elnevezéssel *megbélyegezni* akarta 1956 eseményeit. Ezzel nem azonosulhattam sem annak idején, sem most. Akkor inkább félreteszem az imént leírt elemzésből az elnevezésre vonatkozó következtetést és azok szóhasználatához csatlakozom, akik 1956-ot „Forradalomnak és Szabadságharcnak” nevezik. Gyötör ez az ellentmondás.

Nádas monumentális önéletrajzának záró szavaival fejezem be írásomat (Nádas Péter 2017). „Patetikus felhang és szomorúság nélkül mondom, hogy a kettős kivézés jegyében telt el az életem. Azóta nem csak az önkényuralmat gyűlölöm, de a reszpublika és a demokrácia nehézségei, olcsó színjátékai és önvészélyes elfogultságai láttán sem tudom a fejemet elfordítani. Nagyon sajnálom.”

Rövid életrajzok

CSIKÓS-NAGY Béla (1915-2005)

1942–45 között a Pénzügyminisztérium közigazdasági osztályán dolgozott. 1946-ban Vas Zoltán a háborús bűnösök internáló táborából szabadította ki. A megalakult Gazdasági Főtanácsban tanácsos, részt vett a forint bevezetésében (1946). 1948 és 1951 között az Országos Tervhivatal közigazdasági főosztályvezetője. 1957 februárjában alapító tagja a Gazdasági Szakértő Bizottságnak. 1957-ben megalakította az Országos Árhivalt, majd 1967-ben az Országos Anyag- és Árhivalt, amelynek 1984-es nyugdíjba vonulásáig elnöke. Az Új Gazdasági Mechanizmus (1968) kulcsfigurája. 1982-től az MTA rendes tagja, a Magyar Közigazdasági Társaság örökös tiszteletbeli elnöke.

DONÁTH Ferenc (1913-1986)

1934-ben lett a Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) tagja. 1940 és 1942 között munkaszolgálatos. Tagja a Békepárt, majd a kommunista párt vezetőségének. A földosztáskor Földművelésügyi Minisztérium politikai államtitkára (1945-1948), egy ideig Rákosi Mátyás titkárságvezetője. 1951-ben letartóztatják, őt tekintik az akkor félreállított „jobboldaliak” egyik vezetőjének. 1954-ben szabadul. Ezt követően a Közigazdaság-tudományi Intézetben Friss

István helyettese. 1956 októberében először a felkelőkkel való tárgyalásokat támogatja, de november 1-jén az MDP helyett megalakult MSZMP Intéző Bizottságának tagja. November 4-én a jugoszláv követségen kapott menedékjogot, november végén Romániába deportálták. 1958 júniusában, a Nagy Imre-per másodrendű vádlottjaként 12 év börtönbüntetésre ítélik. 1960 áprilisában egyéni kegyelemmel szabadul, az 1970-es évektől az ellenzék meghatározó alakja, a Bibó- emlékkönyv főszerkesztője.

FARKAS Mihály (1904-1965)

1921-től a Csehszlovák Kommunista Párt tagja. 1944 decemberétől az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja. 1945-ben államtitkár, 1948-ban honvédelmi miniszter. 1949-ben Rákosival és Gerő Ernővel létrehozza az Állambiztonsági Bizottságot. 1951-ben ő vezeti Kádár János, Kállai Gyula, majd 1953-ban Péter Gábor ügyében a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságának (MDP PB) vizsgálatát. 1953-ban minden pozíciójából elmozdítják. 1954-ben megbízzák a *Szabad Nép* operatív felügyeletével. Miután a kommunista párton belül megváltoztak az erőviszonyok, 1954 végén a Politikai Bizottság Farkas Mihály előterjesztése alapján elítéli a „Szabad Nép-lázadás” vezetőit. Gimes Miklós az 1956 szeptemberében Farkas nyilvános perét és megbüntetését követeli, 1956 október 12-én letartóztatják, 1957-ben hat év börtönbüntetésre ítélik, 1960-ban egyéni kegyelemmel szabadult. Később kiadói lektor.

FOCK Jenő (1916-2001)

1932-től szakszervezeti tag, részt vesz a Kommunista Ifjúságunk Magyarországi Szövetsége (KIMSZ) és az illegális kommunista Vörös Segély munkájában. 1945 júliustól az MKP Budapesti Pártbizottság Végrehajtó Bizottság tagja. 1951-től kohó- és gépipari miniszterhelyettes. 1956 júliusától a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének (MDP KV) póttagja. 1956 novemberében a Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottság (MSZMP IKB) tagja, 1957 februárjától gazdaságpolitikai kb-titkár, a reformprogram eltökélt támogatója. 1967-1975 között miniszterelnök. Tevékenyen részt vett az Új Gazdasági Mechanizmus (1968) bevezetésében.

FRISS István (1903-1978)

1925-ben belép az illegális Kommunisták Magyarországi Pártjába, 1926-ban a párt fedőszervének számító Magyarországi Szocialista Munkáspárt választási kampányát irányítja. 1929-ben négy év börtönbüntetésre ítélik. 1933-ban a Szovjetunióba emigrál, a Komintern munkatársa. 1945-ben hazatér. 1948-1954 között a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségében (MDP KV) az államgazdasági osztályát irányítja. Nagy Imre kabinetjében ellenzi az új gazdaságpolitikát. 1954-ben felmentik pártvezető funkciói alól, kinevezik az MTA akkor alakult Közgazdaság-tudományi Intézetének igazgatójává. Az 1956-os események alatt a Szovjetunióba menekül. Novemberben tér vissza, az MSZMP gazdasági vezetőség tagja lesz. 1957 januárig az akkor indult *Népszabadság* főszerkesztője. 1949-1967 között országgyűlési képviselő. 1973-tól MTA elnökségi tagja.

GIMES Miklós (1917-1958)

1944 nyaráig munkaszolgálatos, akkor megszökik, 1945 januárban tért vissza Budapestre, belép a Magyar Kommunista Pártba (MKP). 1945-től a *Szabad Nép* belpolitikai rovatvezetője, majd svájci tudósítója. 1953 után Nagy Imre reformjainak a híve. 1955-ben kizárják a pártból, és állásából is elbocsátják. Az 1956-os események alatt napilapot indít *Magyar Szabadság* címmel. November 4. után *Október Huszonharmadika* címmel illegális lapot szerkeszt, Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalom néven ellenállási szervezetet hoz létre. 1956 decemberben a szovjetek letartóztatják. A Nagy Imre és társai perében 1958 június 15-én halálra ítélték, másnap kivégezték.

HORTHY Miklós (1868-1957)

A 20. század első felében a magyar történelem legmeghatározóbb alakja, 1920-1944 között Magyarország kormányzója. Az Osztrák–Magyar Haditengerészet tengerésztisztje, 1909–1914 között Ferenc József császár szárnysegédje, az I. világháborúban a flotta utolsó főparancsnoka. 1919-ben a Tanácsköztársaság összeomlása után átvette a hatalmat (a Budapestre fehér lovon való bevonulása ennek közismert jelképe Magyarországon). Politikájának alapvető célkitűzése a trianoni békeszerződés revíziója volt, a hitleri Németországgal való szövetségekötésének háttérében is ez állt elsősorban. Megítélése ellentmondásos. Kezdetől az antiszemitizmus úttörőjének tekintette magát, Magyarország német megszállása után (1944) tanúsított tevékenységével jelentősen hozzájárult vidéki magyar állampolgárok százezreinek halálba küldéséhez, bár a fővárosi deportálásokat júliusban leállította. 1944 októberben sikertelen kiugrási kísérletbe kezdett, majd átadta a hatalmat a fasiszta Szálasi Ferencnek. A nürnbergi per során tanúként hallgatták ki. A háború végétől haláláig Portugáliában élt száműzetésben.

KÁDÁR János (1912-1989)

A 20. század második felében a magyar történelem egyik legmeghatározóbb alakja, miniszterelnökként illetve állampárt-vezetőként gyakorlatilag az ország vezetője 1956-1988 között. 1931-ben írógépműszerész-segédként lépett be a kommunista pártba. 1933-1935 között, fegyházbüntetésekor ismerkedett meg Rákosi Mátyással. Ezután 1945-ig a párt egyik vezetője lett. 1947-1948-tól a sztálinista kommunista párt került hatalomra Magyarországon, Kádár 1948-1950 között belügyminiszter, majd 1951-1954 politikai okokból börtönben ül, 1956-ig visszakerül a kommunista párt vezetésébe. Az 1956-os események során a bevonuló szovjet csapatok oldalára áll, novembertől miniszterelnök, 1957-től a kommunista párt első titkára. Elsőrendű felelősség terheli az 1956-ot követő megtorlásért, többek között Nagy Imre és társai kivégzéséért. A Kádár-rezsim legsötétebb korszaka az 1963-as amnesztiáig tartott, amelyet 1988/1989-ig a puha diktatúra időszaka (ún. „gulyáskommunizmus”) követett.

KÁROLYI Mihály (1875-1955)

Magyarország miniszterelnöke 1918-1919 között, köztársasági elnök 1919-ben. A magyar arisztokrácia legfelsőbb körébe tartozó főnemesi gróf Károlyi-család tagja, az 1905-ös választásokon mandátumot szerzett. Az I. világháború idején Franciaországba internálták, rokoni segítséggel szabadult, majd huszártisztként a frontra vonult, de folyamatosan követelte a kilépést a háborúból. 1916-ban létrehozta a Függetlenségi és 48-as pártot, amely együttműködött a polgári radikálisokkal és szociáldemokratákkal. Az 1918-as "őszirózsás" forradalom vezére, 1918-1919 között a rövid életű első magyar köztársaság miniszterelnöke, ill. államfője, a földreformot hirdetett, melyet saját birtokának szétosztásával kezdte. 1919-ben lemondott, majd több évtizedre emigrált. 1923-ban távollétében hazaárulás és hűtlenség vádjával vagyonekzobzásra ítélték. Bírálta a Horthy-rendszert, tiltakozott a zsidótörvények alkalmazása, a zsidóüldözés ellen. A második világháború után hazatért, rövid ideig párizsi követ volt, de egy sztálinista kirakatper elleni tiltakozásul ismét emigrációba vonult.

KENDE Péter (1927-)

1945-ben a Magyar Kommunista Párt (MKP) ifjúsági lapszerkesztője. 1947 márciusától a *Szabad Nép* újságírója, később külpolitikai szerkesztője. 1953-tól a Nagy Imre-vonal támogatója. 1954-ben részt vesz a „Szabad Nép-lázadásban”, amiért 1955 elején eltávolítják a laptól, és Szegedre helyezik át. Az 1956-os események alatt a *Magyar Szabadság* szerkesztője. Novemberben-decemberben Gimes Miklós mellett az *Október Huszonharmadika* című illegális ellenállási lap írója és szerkesztője. A letartóztatási hullám elől menekülve Magyarországot 1957 januárban hagyja el, Párizsban telepedik le. Egyik összeállítója a később több nyelvre lefordított *Az igazság a Nagy Imre-ügyben* című dokumentumgyűjteménynek (1958). 1959-

1964 között a brüsszeli Nagy Imre Intézet tagja. Az MTA külső tagja, az 1956-os Intézet Kuratóriumának elnöke.

KUN Béla (1886-1938 vagy 1939)

A magyar Tanácsköztársaság vezetője 1919-ben. 1902-ben belépett a szociáldemokrata pártba. Az első világháború során orosz fogságba esett, a szocialista hadifoglyok föderációjának elnöke. 1918-ban alapító elnöke az Oroszországi Kommunista Párt magyar csoportjának. 1918-ban megalapítja a magyar kommunista pártot, annak elnöke lesz. 1919-ben a magyar Tanácsköztársaság tényleges vezetője. Annak bukása után Bécsbe menekül, majd Szovjet-Oroszországban telepedik le. 1921-től 1936-ig a Komintern egyik vezetője. Letartóztatják, börtönbe kerül. Halála nem egyértelmű: vagy kivégezték (1938) vagy börtönbüntetése során halt meg (1939).

LŐCSEI Pál (1922-2007)

1940-1944 között lakatossegéd, 1944-ben részt vesz a fegyveres ellenállásban. 1947-től a *Szabad Népnél* újságíró. Az 1954-es „Szabad Nép-lázadás” egyik vezetője, amiért büntetésül eltávolítják a laptól. 1956 szeptemberében felszólal a Petőfi Kör gazdaságpolitikai vitáján. 1956 október 23-án a *Szabad Nép* rendkívüli taggyűlésén rehabilitálják. Eléri, hogy a *Szabad Nép* székháza ostromának idején elkerüljék a rádiónál bekövetkezett, halált okozó tűzpárbajokat. Az 1956-os események alatt a *Magyar Szabadság* szerkesztője. 1957 januárban letartóztatják, 1958-1962 között börtönben van. 1965-1985 között az MTA Szociológiai Kutatóintézetben szociológus. A Történelmi Igazságtétel Bizottság (TIB) alapító tagja, beszédet mond 1989 június 16-án Nagy Imre és mártírtársainak temetésén.

NAGY András (1926-2010)

1945-től a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetségben (MADISZ) nemzetközi ügyek referense. Egyetemi tanszékvezetőként politikai gazdaságtant oktat. A Rajk-per (1949) után építőipari segédmunkás. 1955-től az MTA Közgazdaság-tudományi Intézetében kutató, az 1956-os események után elbocsátják. 1958-tól a Külkereskedelmi Minisztériumban, 1962-től a Konjunktúra- és Piackutató Intézetben dolgozik. 1956-ban nem lép be Magyar Szocialista Munkáspártba (MSZMP). 1973-ban ismét visszakerül a Közgazdaság-tudományi Intézetbe, 1990-ig annak külkereskedelmi osztályát vezeti.

NAGY Imre (1896-1958)

Szovjet-Oroszországban 1918-tól a Vörös Gárdában harcol, 1920-ban belép a bolsevik pártba, 1944-ben tér vissza Magyarországra. 1945 után rövid ideig belügyminiszter, a kommunista párt adminisztratív osztályának a vezetője, később az Országgyűlés elnöke, egyetemi oktató, az MTA levelező, majd rendes tagja. 1953-1955 között miniszterelnökként megpróbál átfogó gazdasági, politikai reformokat megvalósítani. Leváltása után az MTA Közgazdaságtani Intézetének igazgatóhelyettese. 1956. október 23-án visszakerül a párt legfelső vezetésébe. 1956. október 24-től miniszterelnök, tűzszünetet hirdet, fellép a szovjet csapatok távozásáért, deklarálja a többpártrendszer újbóli bevezetését, november 1-jén bejelenti az ország semlegességét, kilépését a Varsói Szerződésből. November 4-én a jugoszláv követségre menekült. November 22-én a szovjetek Romániába deportálják. 1958. június 15-én szervezkedés kezdeményezése és vezetése, valamint hazaárulás vádjával halálra ítélik, másnap kivégzik, jeltelen sírba temetik. 1989-ben rehabilitálják, mártírtársaival együtt ünnepélyesen újratemetik.

OBERSOVSKY Gyula (1927-2001)

1944-től tagja a kommunista pártnak (MKP). 1949-től egy Debrecenben újságíró. 1954-ben elbocsájtják, kizárják az MDP-ből. 1956 október 23-án részt vesz a Magyar Rádió ostromában, majd elindítja az *Igazság* című újságot. November 4. után létrehozta az *Élünk* című illegális lapot. 1956 decemberben letartóztatják, halálra ítélik. A nemzetközi tiltakozás hatására ítéletét felfüggesztették, az ügyének vizsgálatát újraindították, és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1963-ban amnesztiával szabadult. 1967-1989 között a *Sportfogadás* című lap szerkesztője. 1988-ban a Történelmi Igazságtétel Bizottság (TIB) alapító tagja.

ORBÁN Viktor (1963-)

Magyarország miniszterelnöke 1998-2002 között, majd 2010-től napjainkig. Joghallgatóként 1988-ban a Fidesz egyik alapító tagja, Nagy Imre és társai 1989-es újratemetésén tartott beszéde tette közismertté. 1990-től a rendszerváltás utáni első országgyűlésben képviselő. 2010-től miniszterelnökként kétharmados parlamenti győzelmével szisztematikusan leépíti a demokratikus intézményrendszert és kliensrendszerén keresztül rátelepedik a gazdaságra és a médiára, ezzel biztosítva tovább hatalmát. Mindezzel Magyarország demokrácia helyett autokráciává vált, megágyazva a diktatúra esetleges bevezetésének. 2014-ben magabiztos büszkeséggel illiberális állammal minősítette saját rendszerét.

PÉTER Gábor (1906-1993)

A Vörös Segélynek, majd 1943-tól a Kommunisták Magyarországi Pártjának vezetőségi tagja. A második világháború után szovjet minta alapján megszervezi a rendőrség Államvédelmi Osztályát (ÁVO, 1948-tól Államvédelmi Hatóság, ÁVH). Rákosi Mátyás utasításai alapján megszervezi és levezényli a politikai ellenfelek és a társadalom megfélemlítését szolgáló koncepciós perek sorozatát. 1953-ban őt is letartóztatják, életfogytiglani szabadságvesztésre ítélik. 1957-ben ügyét újratárgyalják, 1959-ben betegségére tekintettel kiszabadul. Később könyvtárosként dolgozik.

PÉTER (Pikler) György (1903–1969)

1932-től tagja a Kommunisták Magyarországi Pártjának (KMP). 15 éves börtönbüntetésre ítélik, 1944-ben megszökik. A háború után az Országos Tervhivatal (OTI) igazgatója, majd 1948-1968 között a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) elnöke. Főleg külföldi élményei alapján 1951-től bírálja a merev tervutasítást, 1956-ban reformtanulmányt készít. 1956 után revizionistának tekintik. „Naiv reformerként” a magyar reform- gondolat atyja. 1963-tól részt vesz az Új Gazdasági Mechanizmus kidolgozásában. Homályos érmecsempészési ügybe keverik, 1968-ban őrizetbe veszik. Nem egyértelmű, hogy öngyilkosságot követett el, vagy halálos merénylet áldozata lett.

RÁKOSI Mátyás (1892-1971)

A Tanácsköztársaság idején (1919) kereskedelmi népbiztos-helyettes, majd Bécsbe menekül. 1925-ben életfogytiglani szabadságvesztéssel büntetik. 1940-ben kiengedték a Szovjetunióba. 1942-ben a Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) képviselője a Kominternben, a magyar kommunista emigráció vezető politikusává válik. 1945 januárban tér vissza Magyarországra, azonnal hozzálát a Magyar Kommunista Párt (MKP) megszervezéséhez. 1945-től államminiszter, 1947-től miniszterelnök-helyettes. 1948-tól a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) főtitkára. 1952-1953 között miniszterelnök. 1956 júliusban kikerül a pártvezetésből, a Szovjetunióba utazik, az októberi események Moszkvában marad. A szovjet kommunista pártvezetés minden funkciójától megfosztja. Haláláig a Szovjetunióban él.

VAS Zoltán (1903-1983)

Budapest polgármestere 1945-ben. A Tanácsköztársaság idején csatlakozott a kommunistákhoz. Rákosi Mátyással együtt több, mint 15 évet töltött el börtönben. 1940-ben a Szovjetunióba emigrált, ahonnan 1944 végén szovjet katonatisztként tért haza. 1945-ben legendás hírre tett szert Budapest polgármestereként. A Rákosi-korszakban fontos gazdaságpolitikai hivatalokat viselt. 1956-ban a Nagy Imre-csoport mellé állt, emiatt internálták. 1958-ban tért vissza Magyarországra. 1956-os szerepvállalása miatt kiszorult a politikából.

Hivatkozások

Kornai, J. (1989): *Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében*. Budapest: HVG Kiadó.

Kornai, J. (2005): *A gondolat erejével: Rendhagyó önéletrajz*. Budapest: Osiris Kiadó. Elérhető online: <http://www.kornai-janos.hu/Kornai2005-A-gondolat-erejevel--Osiris.pdf>

Nádas, P. (2017): *Világló részletek. Emléklapok egy elbeszélő életéből*. Budapest: Jelenkor.

Rainer, M. J. (2012): Búvópatakok. *Élet és Irodalom*. Vol. 56/6. 2012 február 10. Online: <https://www.es.hu/cikk/2012-02-10/rainer-m-janos/buvopatakok-bevezetes.html>

Rainer M. J. (2016): *Az 1956-os magyar forradalom*. Budapest: Osiris Kiadó.